

О.А. КУЧИНСЬКА,
 викладач, адвокат
 (Академія адвокатури України)
 (Науковий керівник професор В.Г. Гончаренко)

СПРАВЕДЛИВІСТЬ КРИМІНАЛЬНО- ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В СВІТЛІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ АКТІВ

Ключові слова: кримінальний процес, справедливість, міжнародне законодавство, мінімальні гарантії.

В Україні продовжується складний процес побудови правової держави і, безумовно, одним із головних напрямів є розвиток правової системи. Саме в цій площині пріоритетами повинні буди людина, її права і свободи. Принцип пріоритету загальнолюдських цінностей справедливості, рівності і свободи — аксіологічний імператив, необхідність здійснення якого сьогодні визнає вся світова спільнота. Відповідно до міжнародних актів справедливість, законність, демократія, верховенство закону, захист прав та свобод людини і громадянина складають одну із основ правової держави.

Перш за все, слід звернутись до Юридичної енциклопедії за визначенням поняття «міжнародні стандарти». То ж, «міжнародними стандартами вважаються міжнародно-правові норми і принципи, що закріплюють стандартизовані правила поведінки суб'єктів міжнародного права у тих чи інших сферах міждержавного співробітництва» [8, 615].

Загальновизнані міжнародні стандарти в галузі здійснення судочинства і забезпечення додержання прав людини містяться в таких міжнародно-правових актах, як Конвенція про захист прав і основоположних свобод (1950 р.), Загальна декларація прав

людини (1948 р.), Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах (1959 р.), Основні принципи незалежності судових органів (1985 р.) тощо.

Перш за все, слід звернутися до Загальної декларації прав людини 1948 р. Вона була прийнята в формі резолюції Генеральної Асамблеї ООН, але в подальшому держави визнали за її положеннями юридичну силу. Саме ці положення складають ядро тих загальновизнаних принципів і норм міжнародного права, які закріплені в Основному законі нашої держави. В Європейській Конвенції з прав людини зазначається, що судовий розгляд має бути справедливим. Право на «справедливий» судовий розгляд є важливою складовою статті 6. Вимога справедливості стосується розгляду справи в цілому, а не тільки в стадії розгляду справи в суді. Тому питання про те, чи було забезпечено особі «справедливий» судовий розгляд, вирішується після розгляду всього провадження, хоча окремих факт чи подія може мати вирішальне значення. Недоліки однієї стадії провадження можуть бути виправлені або компенсовані на пізнішій стадії.

І як правильно наголошує О.Л. Жуковська, «справедливість розгляду, звичайно, не слід ототожнювати з правильністю рі-

шення суду». Як неодноразово наголошував Європейський Суд у так званих справах «четвертої інстанції», він не має загальної компетенції вирішувати, чи припустилися національні суди помилок у застосуванні законодавства або оцінці фактів, а покликаний перевіряти справедливість провадження. Загалом поняття «справедливого» судового розгляду передбачає дотримання принципу рівності процесуальних засобів сторін [4, 220].

Центральне місце в системі універсальних міжнародно-правових актів займає прийнятий в 1966 р. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, в якому закріплені права та свободи осіб, в тому числі й тих, які беруть участь у кримінальному судочинстві. Це й зрозуміло, тому що саме ця галузь суспільних відносин являє собою небезпечну зону щодо прав та свобод людини.

У всіх правових актах висловлена одностороння позиція відносно прав людини, в тому числі і право на судовий захист та справедливий судовий розгляд. В міжнародних нормах передбачені так звані мінімальні гарантії справедливого правосуддя у кримінальних справах. При цьому підкреслюється, що дотримання мінімальних гарантій ще не свідчить про те, що правосуддя буде повною мірою справедливим. Це лише мінімальні гарантії, які ні за яких обставин не повинні ігноруватися національним законодавством та судовою практикою. Ці мінімальні гарантії закріплені в ч. 3 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та в ч. 3 ст. 6 Конвенції, де наголошується, що кожний обвинувачений у вчиненні кримінального злочину має як мінімум наступні права:

а) бути в терміновому порядку і докладно повідомлений мовою, яку він розуміє, про характер і підстави пред'явленого йому обвинувачення;

б) мати достатньо часу і можливості для підготовки свого захисту та спілкуватися з обраним ним самим захисником;

в) бути засудженим без невинуватої затримки;

г) бути судимим в його присутності та захищати себе особисто чи за допомогою обраного ним захисника. Якщо обвинувачений не обрав собі захисника, то він повинен знати, що йому таке право належить. Якщо у нього відсутня можливість оплатити роботу захисника, то захисник повинен надаватися за рахунок держави в кожному випадку, якщо інтереси правосуддя того вимагають;

д) допитувати свідків, які свідчать проти нього, або мати право, щоб ці свідки були допитані, мати право на виклик і допит його свідків на тих же умовах, які існують для свідків, що показують проти нього;

є) користуватися безплатною допомогою перекладача, якщо він не розуміє мови, якою ведеться судовий розгляд;

ж) не бути змушеним до дачі показань проти самого себе чи до визнання себе винним.

Аналіз мінімальних гарантій справедливого правосуддя, закріплених в вищезазначених міжнародно-правових актах, свідчить про те, що більшість з них знайшла своє відображення в чинному кримінально-процесуальному законодавстві України. Більш того, якщо вдатись до конкретного аналізу норм Кримінально-процесуального кодексу України, то можна дійти висновку, що процесуальні гарантії, надані обвинуваченому чинним кримінально-процесуальним законодавством, значно ширші тих мінімальних гарантій, що закріплені в міжнародних актах. І це зрозуміло, оскільки в міжнародних нормах мова йде лише про мінімальні гарантії. Разом з тим, кожній країні надана можливість розширити, збільшити, вдосконалити імплементацію міжнародних мінімальних гарантій в своє національне законодавство настільки, наскільки це можливо зробити з огляду на існуючий економіко-правовий стан тієї чи іншої країни.

Разом з тим, серед перерахованих мінімальних гарантій є й такі, які слід врахувати в новому кримінально-процесуальному законодавстві та застосову-

вати в судовій практиці. Це стосується, наприклад, права обвинуваченого бути засудженим без невинуваченої затримки, або, як сказано в Європейській Конвенції, «в розумні строки». Перш за все, зазначене право обвинуваченого необхідно закріпити в законі. Адже, як правильно наголошує В.Т. Маляренко, однією із найважливіших гарантій, які закріплені у Конвенції, є положення ст. 6, відповідно до якої кожен при встановленні обґрунтованості будь-якого кримінального обвинувачення, висунутого проти нього, має право на справедливий і відкритий розгляд упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, створеним відповідно до закону [3, 15].

Конкретний строк, який можна тлумачити як «розумний» за будь-яких обставин, Європейським Судом не вироблено. І це зрозуміло, оскільки кримінальні справи за своїм обсягом і складністю достатньо різняться. Тому при надходженні скарг щодо порушення права бути засудженими в розумний строк, суд в кожному конкретному випадку скрупульозно аналізує характер справи і причини затримки її розгляду. Якщо затримка відбулася з вини обвинуваченого чи його захисника, суд не вбачає наявності порушення ч. 1 ст. 6 Конвенції. Лише затримка, яка відбулася з вини держави (її посадових осіб), може бути підставою для висновку про порушення права обвинуваченого на вирішення справи в розумний строк. Суд повинен врахувати складність фактичних чи юридичних питань, поставлених в справі, поведінку заявника і компетентних органів влади. Лише затримки, в яких можна звинуватити державу, є підставою для висновку про невиконання вимог, які стосуються «розумного строку».

Європейський Суд неодноразово підкреслював, що якщо обвинувачений утримується під вартою, то строк кінцевого розгляду справи повинен бути більш коротким. КПК України, безумовно, враховує важливість дотримання строків як під час досудового слідства, так і під час судового розгляду кримінальних справ у

першій, апеляційній та касаційній інстанціях. Однак на практиці встановлені законом строки щодо розслідування і розгляду справ часто порушуються, особливо у випадках, коли обвинувачені утримуються під вартою.

З аналізу даних судової статистики про оперативність розгляду кримінальних справ місцевими загальними судами Черкаської області за січень—травень 2010 р. вбачається наступне:

- у травні 2010 р. з порушенням строків, установлених ст. 241 КПК, призначена одна кримінальна справа;
- з порушенням строків, встановлених ст. 256 КПК України, протягом звітного періоду, призначено 11 кримінальних справ;
- із загального числа нерозглянутих кримінальних справ перебуває в провадженні в судах понад 6 місяців до 1 року — 121 кримінальна справа;
- із загального числа нерозглянутих кримінальних справ перебувають в провадженні в судах понад 1 рік до 2 років — 68 кримінальних справ [4].

Завдання держави щодо формування сучасного кримінально-процесуального законодавства полягає не лише в тому, щоб гармонізувати в ньому суспільні та особисті інтереси, а й в тому, щоб досягти цього в процесі його реалізації, в належному здійсненні прав та обов'язків учасників правовідносин, для чого необхідно створити стабільне, легітимне законодавство, не лише модернізоване з точки зору принципів правової, демократичної держави, а й морально прийнятне суспільством і громадянами [7, 31—32].

І не випадково одним із основних завдань судово-правової реформи в «Концепції судово-правової реформи в Україні» назване «радикальне реформування матеріального і процесуального законодавства, деідеологізація і наповнення його гуманістичним змістом» [5, 3—13].

Підтримуючи думку В.Г. Гончаренка, який обґрунтовано пов'язує надзвичайну важливість удосконалення кримінально-процесуального законодавства України з необхідністю врахування як «світової практики, сучасного стану і чинників нашого законодавства та тенденцій його розвитку», так і традицій вітчизняної правової думки [2, 698], сподіваюсь, що в новому довгожданому Кримінально-процесуальному кодексі України знайдуть своє місце міжнародні стандарти щодо справедливого суду.

Не можу не згадати слова А.Ф. Коні, що «правосуддя не може бути відірване від справедливості, а остання полягає не лише в одному правомірному застосуванні до доведеного діяння карних визначень закону. Судовий діяч всім своїм способом дій стосовно людей, до діяння яких він покликаний докласти свій розум, працю та владу, повинен прагнути до втілення й морального закону» [6, 160].

Список літератури:

1. Аналіз даних судової статистики [Електронна версія]. — Режим доступу : http://court.gov.ua/tu24/inform/zvernennya/analiz_danih/
2. Гончаренко В.Г. Деякі зауваження у зв'язку з прийняттям нового Кримінально-процесуального кодексу України / В.Г. Гончаренко // Вісник Академії правових наук України. — 2003. — № 2—3.
3. Громов Н.А. Уголовный процесс России / Н.А. Горомов. — М., 1998. — 312 с.
4. Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст / [за ред. О.Л. Жуковської]. — К.: ЗАТ «ВІПОЛЬ». — 2004. — 960 с.
5. Збірник законодавства України. Офіційне видання. — Т. 4. — К., 2000.
6. Коні А.Ф. Собрание сочинений : в 8 томах. — Т. 4. — М., 1967. — 160 с.
7. Маляренко В.Т. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів / В.Т. Маляренко. — К.: Юрінком Інтер. — 2005. — 524 с.
8. Юридична енциклопедія: в 6 т. / [редкол.: Ю.С.Шемшученко (гол. редкол.) та інші]. — К.: Ін Юре. — 2003. — Т.5. — 615 с..

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются вопросы имплементации норм международного законодательства, касающихся принципа справедливости, в уголовно-процессуальное законодательство Украины.

SUMMARY

In the article consider question implementation standards international legislation, that relative to principle truth, criminal process of Ukraine.

Рекомендовано кафедрою кримінального процесу та криміналістики

Подано 31.01.2011.